

De graven van Vlaanderen

Van Edward De Maesschalck verschenen
bij Davidsfonds Uitgeverij:

De Bourgondische vorsten (1315-1530)
Oranje tegen Spanje. Eenheid en scheiding van
de Nederlanden onder de Habsburgers (1500-1648)

De Maesschalck, Edward
De graven van Vlaanderen (861-1384)

© 2018 Davidsfonds / Standaard Uitgeverij nv,
Rijnkaai 100/A11, B-2000 Antwerpen en Edward De Maesschalck
Gemaakt onder licentie van Davidsfonds.
‘Davidsfonds’ is het geregistreerde merk van Davidsfonds vzw,
Quinten Metsysplein 12, 3000 Leuven.

www.standaarduitgeverij.be
info@standaarduitgeverij.be

Vertegenwoordiging in Nederland:
New Book Collective
Amsterdam
www.newbookcollective.com

Eerste druk september 2012, Editie oktober 2018

Vormgeving: Bart Luijten

Omslagillustratie: De Vlaamse graaf Gwijde van Dampierre maakt
een kniebuiging voor zijn leenheer, de Franse koning Filips de Schone.
De graaf wordt gevolgd door een aantal kinderen, onder wie Filippina,
die wegens haar verloving met een Engelse prins in het Louvre wordt
opgesloten. Het tafereel situeert zich rond 1294-1295 en bevindt zich
in *Chroniques de France, d'Angleterre et d'autres comtés ou Chronique*
Normande uit 1459 door David Aubert, schrijver aan het hof van
Filips de Goede.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen
in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige
wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op welke wijze ook,
zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Reguliere uitgave
ISBN 978 90 5908 954 9
D/2018/0034/290
NUR 680, 684

Knack special
ISBN 978 99 0324 941 9
D/2018/0034/291
NUR 680, 684

Edward De Maesschalck

DE GRAVEN VAN VLAANDEREN 861-1384

INHOUD

WOORD VOORAF

<i>Een kind van de zee</i>	11
<i>Geboren uit hartstocht</i>	11
<i>Bruut geweld</i>	11
<i>Rijk en rechtvaardig</i>	12
<i>Jaloerse en inhalige buren</i>	13
<i>Vlaanderen overleeft</i>	13
<i>Grondslag van de Nederlanden</i>	13
<i>Synthese</i>	14
<i>Een lang verhaal</i>	14
<i>Latijnse gedichten</i>	14

DEEL 1

DE GEBOORTE VAN VLAANDEREN (861-879)

1. HET MYTHISCHE VERLEDEN

<i>Mythen en legenden</i>	19
<i>Judith, stammoeder van Vlaanderen</i>	19
<i>Op zoek naar de voorvaderen</i>	22
<i>Het verhaal van Harelbeke</i>	22
<i>Het Liber Floridus</i>	23
<i>Ontstaan van de legende der forestiers</i>	24
<i>De fantasie slaat op hol</i>	25
<i>Het ultieme verhaal</i>	26
<i>De oorsprongsmythe van Vlaanderen</i>	26
<i>Van de mythe naar de geschiedenis</i>	28

2. DE KAROLINGISCHE GOUWEN

<i>De machthebbers</i>	30
<i>De Vlaanderengouw</i>	31
<i>Het woeste land</i>	32
<i>Rijke buren</i>	33

3. DE NOORMANNEN

<i>Het tijdperk der Vikingen</i>	35
<i>Aanvallen in de Lage Landen</i>	37
<i>De Noormannen in Engeland en Frankrijk</i>	38

4. JUDITH EN BOUDEWIJN

<i>Judith, koningin van Engeland</i>	38
<i>Judith als weduwe</i>	39
<i>Boudewijn schaakt Judith</i>	40
<i>Samen op de vlucht</i>	41

5. DE VERZOENING

<i>Tussenkoms van de paus</i>	42
<i>De regering van Boudewijn de IJzeren</i>	43
<i>De laatste jaren</i>	45

DEEL 2

DE JAREN VAN EXPANSIE (879-1067)

1. BOUDEWIJN II, DE VEROVERAAR

<i>Moeilijke beginjaren</i>	47
<i>Jaren van expansie</i>	50
<i>De lokroep van het zuiden</i>	50
<i>De kansen keren</i>	51
<i>De laatste jaren</i>	52

2. ARNULF DE GROTE, DE GEWELDENAAR

<i>Arnulf en Adalolf</i>	53
<i>De opkomst van Normandië</i>	54
<i>Expansie naar het zuiden</i>	55
<i>De strijd om Montreuil</i>	55
<i>De hervorming van de kloosters</i>	58
<i>Het klooster van St.-Bertijns</i>	59
<i>De laatste jaren</i>	61

3. ARNULF II EN BOUDEWIJN IV SCHOONBAARD

<i>De opkomst van het Duitse Rijk</i>	63
<i>Arnulf ii de Jonge en Rozala</i>	64
<i>Nieuwe structuren</i>	66
<i>Controle over het zuiden</i>	67
<i>Over de grenzen</i>	68
<i>De godsvrede</i>	69
<i>Familieproblemen</i>	70
<i>Judith van Vlaanderen</i>	71

4. BOUDEWIJN V VAN RIJSEL TEGENOVER DUITSLAND

<i>Woelingen in Lotharingen</i>	72
<i>Oorlog tegen de keizer</i>	73
<i>Het Henegouwse huwelijk van Boudewijn vi</i>	74
<i>Het Normandische huwelijk van Mathilde</i>	76
<i>Vlaamse abdijen en kapittels</i>	77
<i>De laatste jaren</i>	78

DEEL 3

BROEDERSTRIJD EN TRIOMF (1067-1119)

1. ROBRECHT DE FRIES GRIJPT DE MACHT

<i>Robrecht, graaf van Holland</i>	81
<i>Het bewind van gravin Richildis</i>	83
<i>Opstand in Vlaanderen</i>	84
<i>De lijdensweg van Richildis en Boudewijn</i>	85
<i>Buitenlandse zaken</i>	87

2. VLAANDEREN ONDER ROBRECHT DE FRIES

<i>Het geweld in Vlaanderen</i>	88
<i>Opkomst van de steden</i>	89

<i>Gregoriaanse hervorming</i>	92	4. DIEDERIK VAN DE ELZAS GRIJPT DE MACHT	130
<i>De kerkelijke politiek van Robrecht de Fries</i>	93	<i>Het begin van de revolte</i>	130
<i>De laatste jaren</i>	93	<i>Brugge doet manschap aan Diederik</i>	131
		<i>De strijd om de macht</i>	133
3. ROBRECHT VAN JERUZALEM OP KRUISTOCHT	95	<i>Triomf van Diederik van de Elzas</i>	134
<i>De opvolging</i>	95		
<i>Oproep tot de kruistocht</i>	96	DEEL 5	
<i>Vertrek van de kruistocht der ridders</i>	97	HET HOOGTIJ VAN VLAANDEREN (1128-1191)	137
<i>Van Nicea naar Antiochië</i>	98		
<i>De verovering van Antiochië</i>	100	1. VLAANDEREN ONDER DIEDERIK VAN DE ELZAS	137
<i>Van Antiochië naar Jeruzalem</i>	101	<i>Echtgenotes en kinderen</i>	137
<i>De inname van Jeruzalem</i>	102	<i>Welvaart in Vlaanderen</i>	139
<i>De terugkeer</i>	103	<i>De binnenlandse politiek van de graaf</i>	141
4. VLAANDEREN ONDER ROBRECHT VAN JERUZALEM	104	2. DIEDERIK VAN DE ELZAS OP KRUISTOCHT	141
<i>Regentschap</i>	104	<i>Outremer</i>	141
<i>Kerkelijke hervormingen</i>	104	<i>Ontstaan van ridderorden</i>	143
<i>De laatste jaren</i>	105	<i>Oproep tot een nieuwe kruistocht</i>	145
<i>De lof van Vlaanderen</i>	106	<i>De Tweede Kruistocht</i>	145
		<i>Afscheid van Jeruzalem</i>	148
5. BOUDEWIJN VII HAPKIN, DE 'ONSTUIMIGE'	107		
<i>Opvolging en huwelijk</i>	107	3. DIEDERIK TUSSEN VLAANDEREN EN JERUZALEM	149
<i>Clementia of Karel?</i>	108	<i>Familiale problemen</i>	149
<i>Boudewijn, kampioen van recht en vrede</i>	109	<i>Opnieuw naar Jeruzalem</i>	150
<i>Adel of stad?</i>	110	<i>De gezamenlijke regering</i>	151
<i>De oorlog tegen Normandië</i>	111	<i>Alweer naar Jeruzalem</i>	152
<i>De doodsstrijd van Boudewijn</i>	112	<i>De laatste jaren</i>	153
DEEL 4		4. FILIPS VAN DE ELZAS AAN HET BEWIND	154
BURGEROORLOG IN VLAANDEREN (1119-1128)	115	<i>Orde en recht</i>	154
		<i>Thomas Becket in Vlaanderen</i>	155
1. VLAANDEREN ONDER KAREL DE GOEDE	115	<i>De zoektocht naar een opvolger</i>	157
<i>Karel van Denemarken aan het bewind</i>	115		
<i>Clementia in het verweer</i>	116	5. FILIPS TUSSEN VLAANDEREN EN JERUZALEM	158
<i>De hongersnood en zijn gevolgen</i>	117	<i>Pelgrim naar Jeruzalem</i>	158
<i>Horig of vrij?</i>	119	<i>De ijdele hoop van Jeruzalem</i>	158
		<i>In dienst van Tripoli</i>	159
2. DE MOORD OP KAREL DE GOEDE	121	<i>Terug naar Vlaanderen</i>	161
<i>Het moordcomplot</i>	121	<i>Toernooien en minstrelen</i>	161
<i>De moordpartij in St.-Donaas</i>	122		
<i>Het graf van Karel de Goede</i>	122	6. FILIPS TEGENOVER DE FRANSE KONING	164
<i>Het beleg van de burcht</i>	124	<i>Huwelijksplannen</i>	164
		<i>Graaf tegen koning</i>	164
3. WILLEM CLITO, DE KANDIDAAT VAN FRANKRIJK	126	<i>De Derde Kruistocht</i>	167
<i>De eerste kandidaten</i>	126	<i>De val van Akko</i>	169
<i>De kandidatuur van Willem Clito</i>	126		
<i>Willem Clito wordt de nieuwe graaf</i>	128		
<i>De val van de Erebalds</i>	129		
<i>Terugkeer van orde en rust</i>	130		

DEEL 6		<i>De dood van Maria</i>	213
FRANKRIJK SLAAT ZIJN VLEUGELS UIT (1191-1214)		<i>Tweede huwelijk en overlijden</i>	215
1. HERENIGING VAN VLAANDEREN EN HENEGOUWEN	173	4. TWEESTRIJD ONDER MARGARETHA	216
<i>Situatie van Henegouwen</i>	173	<i>De verdeling van Vlaanderen en Henegouwen</i>	216
<i>De opvolging in Namen en Vlaanderen</i>	175	<i>Jan van Avesnes in actie</i>	218
<i>Overeenkomst met Frankrijk</i>	176	<i>De strijd tussen de Avesnes en de Dampierres</i>	219
<i>De dood van Margaretha en Boudewijn VIII</i>	177	<i>Wat een moeder lijden kan</i>	219
2. BOUDEWIJN IX AAN HET BEWIND	179	<i>Gwijde gevangen</i>	220
<i>Familiale banden</i>	179	<i>De ontknoping</i>	222
<i>De strijd tegen Frankrijk</i>	180	5. HET VERMOGEN VAN MARGARETHA	223
<i>Binnenlandse wetgeving</i>	181	<i>De inkomsten van Margaretha</i>	223
3. BOUDEWIJN IX, KEIZER VAN CONSTANTINOPEL	182	<i>De uitgaven van Margaretha</i>	226
<i>Vorbereiding tot de kruistocht</i>	182	<i>De laatste jaren</i>	227
<i>Van Zara naar Constantinopel</i>	184	DEEL 8	
<i>De inname van Constantinopel</i>	184	DAMPIERRES AAN DE MACHT (1257-1299)	229
<i>Het Latijnse Keizerrijk</i>	186	1. WILLEM VAN DAMPIERRE, DE VERLOREN ZOON	229
<i>De dood van Boudewijn IX</i>	187	<i>Een nieuw geslacht</i>	229
4. JOHANNA VAN CONSTANTINOPEL ONDER VOOGDIJ	189	<i>De Zevende Kruistocht</i>	231
<i>Het regentschap</i>	189	<i>Gevangenschap</i>	233
<i>In de greep van de Franse koning</i>	190	2. GWIJDE VAN DAMPIERRE, DE ERFOPVOLGER	234
<i>Het huwelijk van Johanna</i>	191	<i>Een rijk nageslacht</i>	234
<i>Ferrand in Vlaanderen</i>	193	<i>Expansie van Vlaanderen</i>	236
<i>De slag van Bouvines</i>	194	<i>Huwelijk met Isabella van Luxemburg</i>	237
DEEL 7		<i>De Achtste Kruistocht</i>	239
VLAANDEREN IN VROUWENHAND (1214-1257)	197	3. GWIJDE, GRAAF VAN VLAANDEREN	240
1. VLAANDEREN ONDER JOHANNA VAN CONSTANTINOPEL	197	<i>Handelsoorlog met Engeland</i>	240
<i>Een moeilijke start</i>	197	<i>Binnenlandse problemen</i>	241
<i>De ontwikkeling van stad en platteland</i>	200	<i>Buitenlandse dreiging</i>	243
<i>De opkomst van de bedelorden</i>	201	4. GWIJDE IN DE GREEP VAN FRANKRIJK	244
<i>De vrouwelijke religieuzen</i>	202	<i>Filips de Schone en Vlaanderen</i>	244
<i>Begijnhoven en hospitalen</i>	202	<i>De lotgevallen van Filippina</i>	246
<i>Kunst en cultuur in de schaduw van Johanna</i>	203	<i>De vijftigste penning</i>	247
2. MOEILIJKE JAREN VOOR JOHANNA	205	<i>Vlaanderen onder sekwester</i>	248
<i>Het huwelijk van Margaretha</i>	205	<i>Leenhof of parlement?</i>	249
<i>Banvloek voor Burchard</i>	206	5. GWIJDE LOS VAN FRANKRIJK	251
<i>Een tweede huwelijk voor Margaretha</i>	207	<i>De feodale banden doorgeknipt</i>	251
<i>De valse Boudewijn</i>	208	<i>Afscheidsbrief van Gwijde van Dampierre</i>	252
<i>De eremijt ontmaskerd</i>	209	<i>De eerste nederlagen</i>	253
3. JOHANNA EN HAAR ECHTGENOTEN	210	<i>De Engelsen in Gent</i>	254
<i>De bevrijding van Ferrand</i>	210	<i>De uitspraak van de paus</i>	255
<i>Het verdrag van Melun</i>	212	<i>Afstand van de troon</i>	256
<i>Tweede regering van Ferrand</i>	213		

DEEL 9			
VLAANDEREN TEGEN DE KONING (1299-1322)		259	
1. VLAANDEREN KROONDOMEIN		259	
<i>Vlaanderen verliest de strijd</i>		259	
<i>Vlaanderen door Frankrijk aangehecht</i>		260	
<i>De Blijde Inkomst van de koning</i>		261	
<i>Brugge in opstand</i>		262	
<i>De Dampierres nemen het voortouw</i>		263	
2. VLAANDEREN VECHT TERUG		264	
<i>Opstand in Gent</i>		264	
<i>De Brugse metten</i>		265	
<i>Vreugde en wraakzucht</i>		266	
<i>De strijdende partijen</i>		267	
<i>De Guldensporenslag</i>		269	
<i>De gevolgen van de slag</i>		270	
3. VLAANDEREN VERDEELD		271	
<i>Winst en verlies</i>		271	
<i>De zeeslag bij Zierikzee</i>		273	
<i>De slag op de Pevelenberg</i>		274	
<i>Op weg naar de vrede</i>		276	
4. EEN GEWAPENDE VREDE		278	
<i>De vrede van Athis</i>		278	
<i>Drukkende boetes</i>		279	
<i>Sociale woelingen in Vlaanderen</i>		280	
<i>Het lot van de Dampierres</i>		281	
<i>Franse kuiperijen</i>		282	
5. VLAANDEREN GEEFT TOE		282	
<i>Verdrag van Pontoise</i>		282	
<i>De zwanenzang van Filips de Schone</i>		283	
<i>De onderwerping aan Frankrijk</i>		285	
<i>De apanage van Kassel</i>		286	
<i>De opvolging in zicht</i>		288	
DEEL 10			
VLAANDEREN TEGEN DE GRAAF (1322-1346)		291	
1. OPSTAND TEGEN DE HEREN		291	
<i>Een moeizame opvolging</i>		291	
<i>Groeiende ontevredenheid</i>		293	
<i>Oproer tegen de belastingen</i>		294	
<i>Opstand tegen de grootgrondbezitters</i>		295	
2. DE OPSTAND NEERGESLAGEN		297	
<i>De hel van Kortrijk</i>		297	
<i>Een hopeloze vrede</i>		298	
<i>De slag bij Kassel</i>		299	
<i>De repressie</i>		300	
<i>Centralisatie van de grafelijke instellingen</i>		301	
<i>De geboorte van Lodewijk van Male</i>		302	
3. VLAANDEREN IN ENGELS VAARWATER		305	
<i>De Honderdjarige Oorlog begint</i>		305	
<i>Jacob van Artevelde grijpt de macht</i>		305	
<i>Vlaanderen neutraal</i>		306	
<i>Vlaanderen in het Engelse kamp</i>		308	
<i>Winst en verlies</i>		309	
4. HET EINDE VAN DE MACHTSSTRIJD		311	
<i>De dood van Artevelde</i>		311	
<i>Naweeën van de moord op Artevelde</i>		313	
<i>De dood van Lodewijk van Nevers</i>		314	
DEEL 11			
DE LAATSTE DAMPIERRE (1346-1384)		317	
1. HERSTEL VAN HET GRAFELIJK GEZAG		317	
<i>Een omstreden huwelijk</i>		317	
<i>De steile opgang van de graaf</i>		318	
<i>De pest</i>		320	
2. MECHELEN, ANTWERPEN EN BRUGGE		321	
<i>De heerschappij over Mechelen</i>		321	
<i>De verovering van Brabant</i>		321	
<i>De Schelde, een Vlaamse stroom</i>		322	
<i>Vlaamse handel en nijverheid</i>		324	
<i>Het bonte leven in Brugge</i>		325	
3. HUWELIJKSPERIKELLEN		328	
<i>De rijzende ster van Lodewijk van Male</i>		328	
<i>Tweede huwelijk van Margaretha van Male</i>		329	
<i>Een huwelijksdrama?</i>		330	
4. DE GENTSE OORLOG		332	
<i>Sociale onrust</i>		332	
<i>Begin van de Gentse Oorlog</i>		333	
<i>De Gentse Oorlog laait weer op</i>		334	
<i>Filips van Artevelde aan de macht</i>		335	
<i>De Vlaamse graaf in het nauw</i>		336	
<i>De Franse overwinning</i>		336	
<i>Kortrijk verwoest</i>		339	
<i>Dood van de laatste Dampierre</i>		339	
BIBLIOGRAFIE		342	
INDEX		346	
ILLUSTRATIEVERANTWOORDING		352	

De vous dirons de
 ceulz de bruges q'
 par droit auoient
 fourfait corps et
 auoir et pensoi-
 ent bien que la cose ne pooit mie
 ensi demouuer si enuoièrent queere
 thullame de Julers et lui requisent
 que pour dieu il venist vers eulz et
 empresist la queere a la deliurance
 du comte thuy son oncle qui en prison
 estoit. et lui offriront or et argent
 a grant forson. Tantost thullame
 ot conseil. si y vint a tout leffort
 quil y pooit auoir. Apres mande-
 rent le comte iehan de namur et
 monsigneur thuy et monsigneur
 henry son frere les quelz tantost

emprendrent la queere aucunquez
 eulz. Puis assambla thullame de
 Julers son ost et prist avec lui
 une partie de ceulz de bruges et
 sen vint a diestine a ypre et puis
 a furnes. les quelz se rendirent to-
 a lui. puis se crast vers berthies
 a tentes et a pavillons. et quant
 monsigneur Wale parele leutendi.
 qui de par le comte d'artois y estoit.
 et sceut quil auoit la enuoié a
 lencontre pour eulz rendre si fist
 armer ses gens et se parti de la
 ville et sen vint a cassel. Illuequez
 trouua le castel tout vint et y fist
 entrer de par le roy monsigneur lehan
 de haueskerke et monsigneur t'il
 lon son frere. et puis le fist garir.

WOORD VOORAF

Vlaanderen is een kind van de zee. Het werd geboren uit hartstocht, groeide op met bruut geweld en sloeg wild om zich heen. Maar zodra het volwassen was, werd het geweld aan banden gelegd, stroomde de rijkdom binnen en werd Vlaanderen een voorbeeld voor de naburige landen. Die waren echter jaloers en inhalig, sloegen Vlaanderen murw en roofden het leeg. Toch zou Vlaanderen overleven, met trotse koppigheid en soms met de moeder wanhoop. Toen het uiteindelijk in handen viel van de Bourgondische vorsten, vormde het de grondslag van de eengemaakte Nederlanden.

Een kind van de zee

Toen het verhaal van de Vlaamse graven begon, was Vlaanderen niet meer dan een verlaten Karolingische gouw aan de Noordzee, waar het water nog diep in het binnenland doordrong. Het gebied zou geleidelijk verlanden en op de schorren werden schapen uitgezet, die aan de oorsprong lagen van de bloeiende Vlaamse lakenindustrie. Tegelijkertijd begon echter de strijd tegen het water, die uitmondde in een netwerk van dijken, waarachter het polderlandschap uit de modder verrees. Op de duur had Vlaanderen een tekort aan schapenwol en ging het zich overzee bevoorraden. De Vlaamse vloot werd een vaste waarde op de Engelse kust, maar Engeland zou deze situatie uitbuiten en in ruil voor wol de Vlamingen proberen aan zich te binden. Vanaf dan had Vlaanderen twee meesters: de Franse koning als de feodale leenheer en de Engelse koning als de spelleider op economisch gebied. Dat was een uiterst benarde situatie, waarin Vlaanderen zich enkel kon handhaven door handig tussen beide grootmachten te laveren. De kampioenen in deze moeilijke evenwichtsoefening waren Jacob van Artevelde en de laatste Dampierre, graaf Lodewijk van Male.

—

Geboren uit hartstocht

De allereerste vorst van Vlaanderen was een gouwgraaf, Boudewijn de IJzeren. Er zijn niet veel landen waarvan we uit betrouwbare bronnen weten hoe ze zijn ontstaan, maar voor Vlaanderen is dat zeker het geval. Boudewijn de IJzeren werd gedreven door passie en ambitie toen hij een koningsdochter uit haar gevangenis bevrijdde en met haar op de vlucht sloeg, om zich uiteindelijk met taaie volharding en listigheid met de vader te verzoenen. Die vader, Karel de Kale, stuurde hem naar het grensgebied van zijn rijk, het drassige Vlaanderen aan de Noordzee, waar de Noormannen een eeuwige bedreiging vormden. Boudewijns zoon liet langs de kusten een reeks ringwalburchten aanleggen en hield zo de Noormannen voorgoed buiten de deur.

—

Bruut geweld

Vanaf dat ogenblik zetten de Vlaamse graven alles op alles om het rijkere Zuiden te veroveren, met zijn oude abdijen, bisschopsste-

← De Guldensporenslag op 11 juli 1302 speelt zich af nabij de muren van Kortrijk, maar in een fantasievol landschap. Deze prachtige miniatuur uit een 15de-eeuwse *‘Chroniques de France’* (toegeschreven aan Simon Marmion uit Amiens, ‘de prins der verluchters’), wil vooral de overwinning tonen van een volksleger te voet, dat het moet opnemen tegen de bereden ruiters van de Franse koning.

den en Karolingische domeinen. Langs de kusten drongen ze door tot de Aa, de Canche, ja zelfs tot de Somme, terwijl ze in het binnenland de hand legden op de rijke landbouwstreek van Artesië, de vlakte van Leie en Deûle en de vallei van Schelde en Scarpe. Het is onvoorstelbaar hoeveel bloed en tranen er gevloeid zijn om de macht te veroveren in plaatsen als Montreuil, St.-Omer, Atrecht, Valenciennes en Kamerijk, of om de macht te behouden in opkomende steden als Rijsel, Douai, Aire of Béthune. Het lijkt soms of de Vlaamse graven en gravinnen hun hart verloren hebben aan hun veroveringen, want de meesten hebben in (het huidige) Frankrijk hun graf gekozen. Behalve Gent was vooral St.-Omer de begraafplaats van de dynastie der Boudewijns, terwijl Flines-lez-Râches bij Douai het mausoleum werd van de Dampierres.

Het kerngebied van Vlaanderen is altijd de streek geweest tussen Schelde, Leie en de Aa, waarbij de laatste twee rivieren al vroeg verbonden werden door de Nieuwe Gracht, vandaag het kanaal Neuffossé tussen St.-Omer en Aire. Behalve een verdedigingsgracht tegen invallers vormde Neuffossé op de duur ook de taalgrens tussen het Picardisch en het Diets. Binnen dat gebied had de Vlaamse graaf de meeste gronden in bezit en daar werden ook de burggraafschappen en kasselrijen gesticht om het land beter te verdedigen en de grafelijke inkomsten beter te beheren. Hier ontstonden ook bekende steden als Brugge, Ieper, Poperinge, Kortrijk, Diksmuide, Veurne, Nieuwpoort, Belle, Kassel, St.-Winoksbergen en Broekburg. Dat kerngebied noemden de Fransen later La Flandre flamingante, want daar was Diets de voertaal.

Ook Gent en het Land van Waas hoorden van oudsher bij Vlaanderen, maar ze lagen op de rand en hun bezit werd gedurende eeuwen door de burens en niet zelden door de inwoners betwist. Om deze randgebieden beter in zijn greep te houden, stak de Vlaamse graaf de rijksgrens over en veroverde de streek tussen Schelde en Dender (Land van Aalst, Dendermonde en Bornem). Voor dat nieuwe gebied deed de Vlaamse graaf geen manschap aan de Franse koning, maar aan de Duitse keizer. Daarom wordt het Rijks-Vlaanderen genoemd. Daartoe behoorden ook Walcheren, Zuid- en Noord-Beveland, bekend als Zeeland bewesten Schelde (bedoeld is de Oosterschelde), evenals het Land van de Vier Ambachten (Hulst, Boekhoute, Axel en Assenede), dat door drooglegging op de zee werd gewonnen. Er is voor Rijks-Vlaanderen alweer onvoorstelbaar hard gevochten, niet enkel om het te veroveren, maar ook en vooral om het te behouden.

Rijk en rechtvaardig

Vlaanderen ontwikkelde zich al gauw tot een van de dichtstbevolkte gebieden van West-Europa, waar handel en nijverheid een hoge bloei kenden, waar beroemde jaarmarkten ontstonden en Brugge uitgroeide tot de grootste handelsstad ten noorden van de Alpen. Handel veronderstelt echter vrede en veiligheid, waarvoor

de Vlaamse graaf moest instaan en namens hem de burggraven en later de baljuws. Vooral in Kust-Vlaanderen vormde dat een groot probleem, want het geweld was er nooit uit de lucht. Maar ook grote steden als Gent en Brugge hadden zwaar te lijden onder famielieves en vendetta's. De Vlaamse graven die door de tijdgenoten het meest geroemd werden, waren zij die het geweld onder controle wisten te houden, al gebruikten ze daarvoor soms extreme middelen. Zo liet Boudewijn VII Hapkin nog een veedief zonder verpinken in een ketel met kokend water werpen.

De roofridders werden geleidelijk aan banden gelegd, maar toen begonnen de sociale woelingen in de grote steden, eerst tussen de ambachten en de notabelen en op de duur ook tussen de ambachten onderling, vooral tussen wevers en volders. Ook op het platteland waren de boeren nooit helemaal veilig, want bij elke schermutseling tussen steden of gewesten werd het land van de tegenpartij verwoest, zoals een kroniekschrijver laconiek vermeldt:

Zoals het onder vijanden gebruikelijk is, hakten ze vijf dagen lang de fruitbomen om en vertrappelden en vernielden het graan en alles wat op de akkers groeide. Daarna keerden ze met een overvloedige buit naar huis terug. (Annales Gandenses)

De ridderstand kon zijn hang naar geweld en avontuur uitleven in de kruistochten. Aan de meeste kruistochten hebben de Vlaamse graven met grote overtuiging deelgenomen, met in hun voetspoor telkens duizenden Vlamingen van hoog tot laag. De meeste gewone Vlamingen waren gespecialiseerd in het bouwen van belegeringstuigen. De diepere grond was ongetwijfeld devotie, want Jeruzalem lag toen op ieders lippen en wie met een berouwvol hart in de strijd omkwam, ging regelrecht naar het paradijs. Af en toe kwam ook eigenbelang om de hoek kijken, want graaf Diederik van de Elzas wilde graag in het Heilige Land een eigen vorstendom veroveren, terwijl Boudewijn IX zelfs keizer werd van Constantinopel.

Devotie en eigenbelang speelden ook mee in de stichting van talloze kloosters en kapittelkerken: de kloosterlingen moesten bidden voor het zielenheil van de stichter, terwijl de kanunniken ook zorgden voor de administratie van zijn goederen. Met de bisschoppen konden de graven minder goed overweg, want deze waren in hun ogen toch vooral wereldlijke vorsten, die al te lichtvaardig dreigden met banvloek of interdict, vooral op vraag van de Franse koning of de Duitse keizer. Dat was ook geen wonder, want bijna alle hoofdzetels van de bisdommen lagen in het buitenland: Kamerijk, Noyon, Terwaan en Utrecht. Onder druk van de Vlaamse graven kregen Atrecht (1093) en Doornik (1146) een eigen bisschop, maar ook die steden vielen in handen van de Franse koning.

Jaloerse en inhalige buren

De bisschoppen waren doorgaans niet erg vriendelijk voor de Vlamingen en evenmin de graven van Henegouwen, Brabant of Holland, maar Frankrijk spande in dat opzicht de kroon. De strijd met een begerige Franse koning vormt de rode draad in het verhaal van de Vlaamse graven. Het overgrote deel van Vlaanderen (Kroon-Vlaanderen) maakte immers deel uit van Frankrijk en de Vlaamse graaf was in eerste instantie een vazal van de Franse koning. Aanvankelijk was de invloed van de koning gering en had de Vlaamse graaf meer last van andere Franse vazallen, zoals de graaf van Vermandois of de hertog van Normandië. Onder Filips van de Elzas (1168-1191) bereikte Vlaanderen zijn hoogtepunt, want toen was het bezit van de Vlaamse graaf zelfs groter dan het Franse kroondomein. Sindsdien kwamen echter Franse vorsten aan het bewind (Filips-August en Filips de Schone), die weer greep wilden krijgen op hun talloze vazalstaten. Die gingen vroeg of laat allemaal voor de bijl, behalve Vlaanderen. Het graafschap had zo'n hoge graad van welstand en onafhankelijkheid bereikt dat het zich met man en macht tegen de verpletterende invloed van Frankrijk zou verzetten.

Filips van de Elzas maakte zelf de eerste grote fout, toen hij Artesië als huwelijksgift wegschonk aan koning Filips-August. Zijn opvolgers probeerden dat verlies weer goed te maken, maar ze kwamen terecht in een spiraal van geweld, met de veldslag bij Bouvines (1214) als eerste orgelpunt. Daarna voerde de meedogenloze koning Filips de Schone een uitputtingsslag tegen Gwijde van Dampierre, die eindigde met de aanhechting van Vlaanderen bij het Franse kroondomein (1301). De koning had zijn doel bereikt, maar niet voor lang.

Vlaanderen overleeft

De opstand van de graafgezinden (liebaards) tegen de Franse aanhangers (leliaards) leidde in 1302 tot de Guldensporenslag, die door de Vlamingen overtuigend werd gewonnen. Daarmee wonnen ze voorgoed hun land en hun graaf terug. Waarom zoveel historici in recente tijden geprobeerd hebben de historische betekenis van deze veldslag te minimaliseren, blijft een raadsel. Zonder de Guldensporenslag was Kroon-Vlaanderen immers voorgoed een gewest van Frankrijk geworden en dan was het huidige Vlaanderen verstoken van de provincies West- en Oost-Vlaanderen, althans tot aan de Schelde. Die historici benadrukken dat de militaire overwinning in Kortrijk uitmondde in een diplomatieke nederlaag, zodat Vlaanderen een moordend hoge boete moest betalen. Dat is waar en het heeft geleid tot nieuwe afstand van gebied (Rijssels-Vlaanderen) en nieuwe bloedige opstanden en oorlogen onder Robrecht van Béthune en Lodewijk van Nevers. Maar hun opvolger, Lodewijk van Male, heeft Rijssels-Vlaanderen

↑ In het Vlaamse handschrift *Li ars d'amour, de vertu et de boneureté* (eind 13de eeuw) worden strijders te paard uitgebeeld, met centraal een ridder die het wapen van Vlaanderen draagt, namelijk de zwarte klimmende leeuw.

teruggewonnen. Het was de Franse huwelijksgift voor zijn dochter Margaretha van Male, die trouwde met de hertog van Bourgondië (1369). Door een speling van het lot erfde de Vlaamse graaf bovendien van zijn moeder het graafschap Artesië (1382), zodat het Vlaanderen van weleer grotendeels werd hersteld.

Grondslag van de Nederlanden

Toen de Bourgondiërs in 1384 aan het bewind kwamen, vormde Vlaanderen (met Artesië) het kroonjuweel van hun bezittingen. Vlaanderen werd bovendien de grondslag voor de eenmaking van de Nederlanden, want de Vlaamse graven hadden niet stilgezeten. Lodewijk van Male was immers getrouwd met een dochter van de Brabantse hertog en hij liet zich al tijdens zijn leven aanspreken als de toekomstige 'hertog van Brabant'. Er waren ook historische banden met omliggende gewesten als Holland, Zeeland en vooral Henegouwen, dat tot tweemaal toe in een personele unie met Vlaanderen werd verbonden. De band werd voor lange tijd verbroken door de tragische tweedracht tussen de Dampierres en de Avesnes, allebei kinderen van de Vlaamse gravin Margaretha van Constantinopel (1244-1278). Toch zou de band later hersteld worden. In 1299 raakten Holland, Zeeland en Henegouwen in een personele unie verenigd onder Jan van Avesnes. En weer een goede eeuw later vielen deze gewesten Bourgondië in de schoot door het huwelijk van de kinderen van Margaretha van Male met de nazaten van de Avesnes. Voor de afloop van het Vlaamse avon-

tuur kan de lezer terecht in het boek *De Bourgondische vorsten*, dat eerst werd geschreven, maar in feite een vervolg is op *De graven van Vlaanderen*.

Synthese

Dit boek wil een leesbare synthese brengen van meer dan honderd jaar wetenschappelijk onderzoek rond de graven van Vlaanderen. De opgestapelde kennis is indrukwekkend, maar ligt hopeloos verspreid over honderden boeken en artikels, waarvan er sommige nog dateren van voor 1900. Dat doet overigens niets af aan hun kwaliteit, want de historici waren toen bijzonder vlijtig en gedreven. De zoektocht naar nuttige artikelen stuitte echter op een bijkomend probleem. De tijdschriften die aandacht hebben voor het oude graafschap Vlaanderen zijn dikwijls regionaal gekleurd. Zo hebben Gent, Brugge, Kortrijk, Ieper, Frans-Vlaanderen of het Meetjesland hun eigen publicaties. De eerste verdienstelijke pogingen tot synthese dateren van na 1900, maar toen werd de geschiedenis van het graafschap Vlaanderen reeds ingeschreven in een groter geheel, zoals in de *Geschiedenis van België* (Henri Pirenne), de *Geschiedenis van Vlaanderen* (in zijn huidige betekenis) of de *Algemene geschiedenis der Nederlanden*. Een van de weinige boeken over de geschiedenis van het middeleeuwse graafschap verscheen dan weer in het Engels (David Nicholas, *Medieval Flanders*, New York, 1992). Ondertussen zagen tal van interessante deelstudies en biografieën het licht, waaronder de uitstekende notities in *Nationaal Biografisch Woordenboek* (sinds 1964). Maar een samenvattend en betrouwbaar verhaal van de Vlaamse graven is nooit eerder op touw gezet.

Ik maak graag van de gelegenheid gebruik om twee historici speciaal te bedanken die mij in mijn zoektocht door dik en dun hebben gesteund: Greet Verschatse, cultureel medewerker van de stad Kortrijk, en Jan Van Acker, wetenschappelijk medewerker van het Abdijmuseum Ten Duinen 1138 in Koksijde.

Een lang verhaal

Het verhaal van de Vlaamse graven speelt zich af over een periode van meer dan vijfhonderd jaar (861-1384). Dat is een uiterst lange periode om samen te vatten en toch onderhoudend te blijven. Het gaat om 25 opeenvolgende graven en evenveel gravinnen, om nog niet te spreken van hun kinderen – Gwijde van Dampierre had er niet minder dan achttien – en verder van invloedrijke edelen of raadsmannen en uiteraard van de opeenvolgende Duitse keizers, Franse en Engelse koningen, Brabantse, Henegouwse en Hollandse graven, prinsbisschoppen van Luik of Kamerijk, van wie er velen een eersterangsrol hebben gespeeld in de geschiedenis van Vlaanderen. Enkel de opsomming van hun namen vergt reeds een

aantal bladzijden. Eenvoudig is het dus niet geworden, maar het epische en dikwijls dramatische karakter van de gebeurtenissen maakt veel goed.

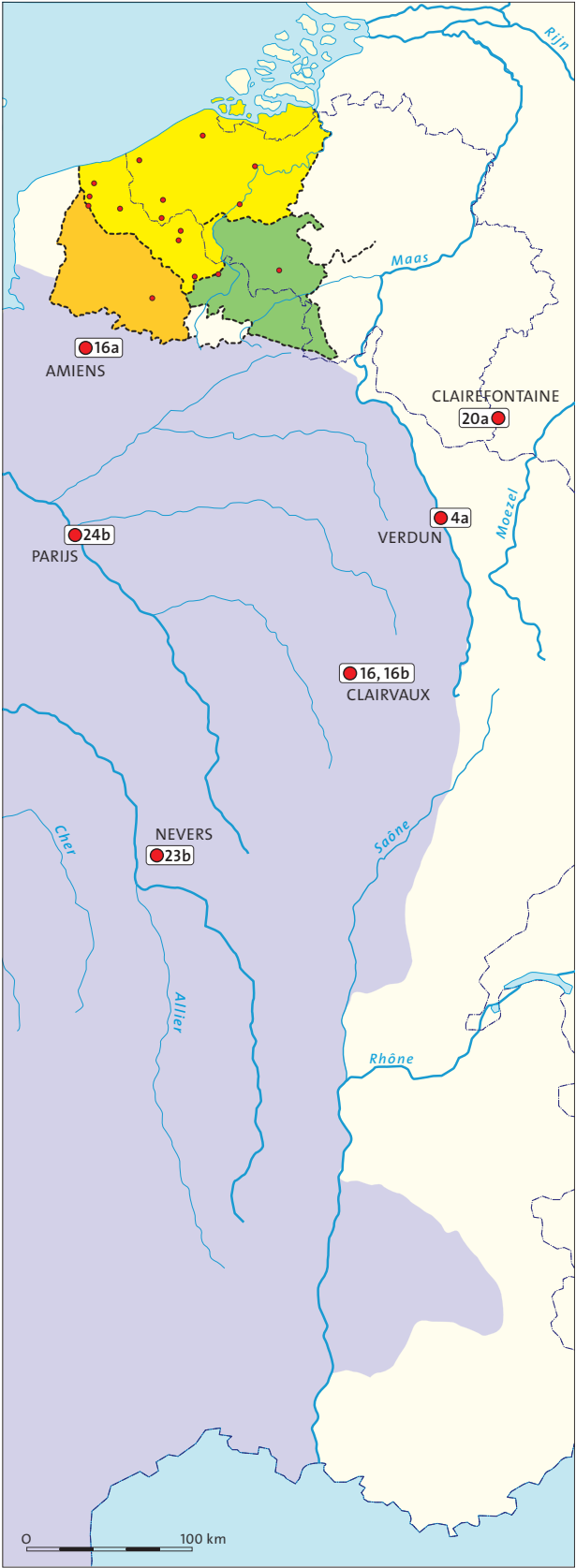
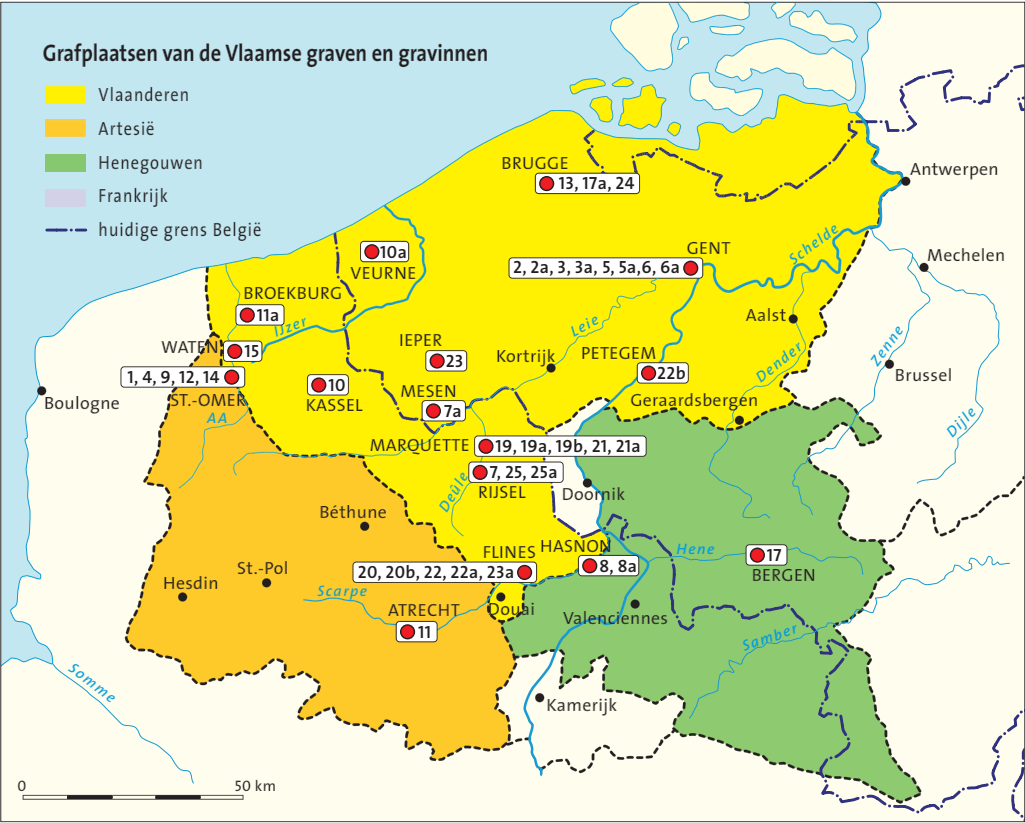
Behalve een verhaal over de Vlaamse graven is er ook aandacht voor het leven van de Vlamingen, het ontstaan van de steden, de ontplooiing van handel en nijverheid, de opbloei van het kloosterleven, het fenomeen van de kruistochten en zelfs de meest belangwekkende culturele creaties (bijvoorbeeld *Van den Vos Reynaerde*). En dat allemaal in een doorlopend, chronologisch opgebouwd verhaal, waarbij angstvallig werd vermeden aparte hoofdstukken te schrijven over politieke, sociaal-economische, culturele of religieuze geschiedenis, wat nochtans gebruikelijk is in grote syntheseswerken. De kans bestaat dat de lezer soms door de bomen het bos niet meer ziet, maar hij wordt wel geregeld ondergedompeld in de sfeer van de tijd door een overvloed aan authentieke fragmenten uit kronieken, brieven en andere documenten. Deze teksten werden vertaald uit eigentijdse bronnen, die meestal in het Latijn, soms in het Frans en zelden in het Diets waren gesteld. Als de bron niet eigentijds of minder betrouwbaar is, wordt de lezer hierover geïnformeerd.

Latijnse gedichten

In het boek worden ook enkele Latijnse gedichten vertaald (eigen vertaling) die behoren tot de mooiste getuigenissen van de Vlaamse historie. ‘De Lof van Vlaanderen’ werd geschreven in 1110 door Petrus Pictor, een balling die zijn liefde voor Vlaanderen verklaart. Maar even indrukwekkend is het gedicht van de Ninoofse geestelijke Gilbert van Outer uit 1300, die de bittere wanhoop van de Vlamingen uitschreeuwt na de nederlaag tegen de Fransen. Hij wist nog niet dat de Guldensporenslag aan Vlaanderen een nieuwe toekomst zou geven.

*Vlaanderen, ik groet u, vroom Vlaanderen, land van de vromen,
Ik groet u opnieuw, goed Vlaanderen, waar de goeden wonen.
Weer groet ik u, Vlaanderen, waar eer en trouw gedijen,
Ik blijf u maar groeten, mijn Vlaanderen, land van de mijnen.*
(Petrus Pictor, 1110)

*Vlaanderen, dat het lot naar de top heeft gebracht,
Nu zijt gij verloren, als een schip in de nacht.
Vlaanderen, gij waart ooit onmetelijk rijk,
Nu ligt gij geveld op de grond in het slijk.
Vlaanderen, gij waart een heerser, gij bezat macht,
Maar dat lijkt voorbij, want we missen de kracht.
Toch blijft de hoop dat we weer op zullen staan,
Laten we bidden dat het ons zo zal vergaan.*
(Gilbert van Outer, 1300)

1. BOUDEWIJN DE IJZEREN	St.-Omer (onbekend)	7. BOUDEWIJN V VAN RIJSEL	Rijssel	15a. SIBYLLE VAN ANJOU	Bethanië	20b. WILLEM VAN DAMPIERRE	Flines
1a. JUDITH VAN FRANKRIJK		7a. ADELA VAN FRANKRIJK	Messen	16. FILIPS VAN DE ELZAS	Clairvaux	21. WILLEM VAN DAMPIERRE	Marquette
2. BOUDEWIJN II DE KALE	Gent	8. BOUDEWIJN VI VAN BERGEN	Hasnon	16a. ELISABETH VAN VERMANDOIS	Clairvaux	21a. BEATRIJS VAN BRABANT	Marquette
2a. ELFTRUDE VAN WESSEX	Gent	8a. RICHILDIS VAN HENEGOUWEN	Hasnon	16b. MATHILDE VAN PORTUGAL	Clairvaux	22. GWIJDE VAN DAMPIERRE	Flines
3. ARNULF I DE GROTE	Gent	9. ARNULF III	St.-Omer	17. BOUDEWIJN VIII	Brugge	22a. MATHILDE VAN BETHUNE	Flines
3a. ADELA VAN VERMANDOIS	Gent	10. ROBRECHT I DE FRIES	Kassel	17a. MARGARETHA VAN DE ELZAS	Brugge	22b. ISABELLA VAN LUXEMBURG	Petegem
4. BOUDEWIJN III DE JONGE	St.-Omer	10a. GEERTRUI VAN HOLLAND	Veurne	18. BOUDEWIJN IX VAN CONSTANTINOPEL	Tirnovó	23. ROBRECHT VAN BETHUNE	Ieper
4a. MATHILDE VAN SAKSEN	Verdun	11. ROBRECHT II VAN JERUZALEM	Atrecht	18a. MARIA VAN CHAMPAGNE	Akko	23a. BLANCA VAN ANJOU	Flines
5. ARNULF II DE JONGE	Gent	11a. CLEMENTIA VAN BOURGONDIE	Broekburg	19. JOHANNA VAN CONSTANTINOPEL	Marquette	23b. YOLANDE VAN NEVERS	Nevers
5a. ROZALA VAN IVREA	Gent	12. BOUDEWIJN VII HAPKIN	St.-Omer	19a. FERRAND VAN PORTUGAL	Marquette	24. LODEWIJK II VAN NEVERS	Brugge
6. BOUDEWIJN IV SCHOONBAARD	Gent	13. KAREL DE GOEDE	Brugge	19b. THOMAS VAN SAVOIE	Marquette	24a. MARGARETHA VAN FRANKRIJK	Paris
6a. ODGIVA VAN LUXEMBURG	Gent	14. WILLEM CLITO	St.-Omer	20. MARGARETHA VAN CONSTANTINOPEL	Flines	25. LODEWIJK VAN MALE	Rijssel
6b. ELEONORA VAN NORMANDIE	(onbekend)	15. DIERDIK VAN DE ELZAS	Waten	20a. BURCHARD VAN AVESNES	Clairfontaine	25a. MARGARETHA VAN BRABANT	Rijssel

STAMBOOM OVERZICHT

